

4-29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ ՈՒՒԲԵՆ ԿԱՐԼԵՆԻ

ՄԻՐԻԱ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1967-1996ԹԹ.

Է.00.02. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ՍԱՄԱԳԻՏՈՒԹՅԱՄԲ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵԿՆԱԾՈՒԻ ԳԻՏԱԿԱՆ
ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՅՅՄԱՆ ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

Վր. Ս. Զարյան
Վր. Ս. Զարյան *Վր. Ս. Զարյան*
Վր. Ս. Զարյան

ԵՐԵՎԱՆ - 1999

Վր. Ս. Զարյան
20.08.99

Ատենախոսության քեման հաստատվել է Հայաստանի Հանրապետության
Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտում

Գիտական ղեկավար՝ պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր
Ն. Հ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ պատմական գիտությունների
դոկտոր Ա. Պ. ՓՈԼԱՂՅԱՆ
պատմական գիտությունների
բեկնաժու
Շ. Լ. ԿԱՐԱՄՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Առաջատար կազմակերպություն՝ Խ. Աբովյանի անվան Հայկական
պետական մանկավարժական ինստիտուտի Ընդհանուր պատմության ամբիոն

Պաշտպանությունը կայանալու է

“20” սեպտեմբերի 1999թ. ժամը 14⁰⁰ -ին

ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի 006 մասնագիտական խորհրդում
(հասցեն՝ Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24գ)

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության
ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրը առաքված է “20” օգոստոսի 1999թ.

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար. պ. գ. դ.

Ա. Ա. ԽՈՍՅԱՆ

Աշխատության ընդհանուր բնութագիրը

Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատման գլխավոր
խոչընդոտներից է արաբա-խորաշխարհի հակամարտությունը, որի արմատները
զավիս են դարձրել խորրից: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից և
1948թ. Իսրայելի պետության ստեղծումից հետո այդ տարածաշրջանը վերածվեց
միջազգային քաղաքականության բարդ հանգույցի և դարձավ երկրագնդի բեժ
կետերից մեկը:

Երկար տարիներ Իսրայելին հակամարտ ու հակազդող արաբական
պետություններից ամենակարևորն էր համարվում Եգիպտոսը՝ իր ռազմական
ներուժով, տարածքով, գործուն ղեկավարությամբ և շահավետ աշխարհագրական
դիրքով: Սակայն 1979թ., ստորագրելով Իսրայելի հետ Գեմփ-Գեիդի
համաձայնագիրը, Եգիպտոսը կորցրեց իր այդ դերը, իսկ նրա տեղը գրավեց
Իսրայելի մյուս հզոր հարևանը՝ Սիրիան, որն իր վրա վերցրեց արաբա-խորաշխարհի
հակամարտության արաբական ճամբարի ղեկավարությունը, ստանձնելով
պատերազմիկու և խաղաղություն հաստատելու որոշման մենաշնորհը: Ռազմական
տեսանկյունից արաբա-խորաշխարհի հակամարտությունը վերածվեց սիրիա-
խորաշխարհի հակամարտության: Եվ երբ պսոզեպոսից հիմնախնդիրը
կենտրոնական տեղ է գրավեցում արաբա-խորաշխարհի հակամարտության մեջ,
սույս սիրիա-խորաշխարհի հարաբերությունները առանցքային նշանակություն ունեն
այդ հակամարտության համար ռազմավարական և աշխարհարարական
տեսակետից:

Սուր պատերազմի տարիներին գերտերությունների միջև շարունակվող
հակամարտությունը, ինչպես նաև տարածաշրջանի բևեռացումը մի կողմից ԱՄՆ-ի
և Իսրայելի, իսկ մյուս կողմից ԽՍՀՄ և Սիրիայի դաշինքների միջև, անհնարին էին
դարձնում մերձավորարևելյան ճգնաժամի կարգավորումը: Այդ առումով ԱՄՆ-ի
գերտերություններից մեկի և Սիրիայի՝ Իսրայելին դիմակայող առաջնային
արաբական երկրի միջև հարաբերությունների ուսումնասիրությունը հատուկ
նշանակություն է ձևեր բերում: Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների
քննությունը հնարավորություն է բնօրնում հասկանալու արաբա-խորաշխարհի
հակամարտության ճրթություններն ու առանձնահատկությունները, ինչպես նաև
հակամարտության կարգավորման և տարածաշրջանում խաղաղության
հաստատման հեռանկարները: Արանով էլ բացատրվում է սույն բեժայի
ընտրությունն ու նշանակությունը:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՄՆԵՐԸ: Հեղինակն իր առջև խնդիր է
դրել սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների վերաբերյալ գոյություն ունեցող
նյութերի և այլ սկզբնաղբյուրների վերլուծության հիման վրա լուսարանել այդ
առնչությունները 1967-1996թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում, բացահայտել
նրանց ձևավորման մեխանիզմներն, ընթացքն ու հեռանկարները:
Ռուսումնասիրության խնդիրների մեջ են մտնում նաև տարածաշրջանում
կատարված կարևորագույն դեպքերի ու զարգացումների նկատմամբ Սիացյալ
Նահանգների և Սիրիայի մտտեցումների բազմակողմանի մեկնաբանությունն ու
վերլուծությունը:

Երկու երկրների միջև հարաբերությունները կենտրոնացված են արաբա-
խորաշխարհի հակամարտության շուրջ, ուստի և աշխատության մեջ այդ հարցերի
քննարկումը նույնպես զգալի տեղ է գրավեցնում:

Եվ, վերջապես, հեղինակը փորձում է վերլուծել Սիրիայի դերի կարևորությունը տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման գործում, միաժամանակ պարզաբանելով սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների զարգացման չօգտագործված հնարավորություններն ու ազդեցությունը՝ արաբա-խորայեկյան հակամարտության կարգավորման գործընթացի նկատմամբ:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՒՌԻՅԹԸ. Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ-ի քաղաքականության վերաբերյալ գոյություն ունեն բազմաթիվ հետազոտություններ և հրատարակված աշխատություններ: Մակայն Սիրիայի նկատմամբ ԱՄՆ-ի քաղաքականության վերաբերյալ հատուկ ուսումնասիրություն դեռևս կատարված չէ: Սա սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ուսումնասիրման առաջին փորձն է արաբագիտության մեջ: Ժամանակագրական առումով այն ընդգրկում է 1967թ. սկսած արաբա-խորայեկյան «վեցօրյա» պատերազմից մինչև 1996թ. Իսրայելում Բենյամին Նեբանյահուի իշխանության գալն ու դրա հետևանքով խաղաղության գործընթացի ստեղծումը:

Աշխատության մեջ առաջին անգամ լուսաբանվում է սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ձևավորման ընթացքն ու զարգացման տարբեր փուլերը, նդրովի է մեկնաբանվում ԱՄՆ-ի քաղաքականության ազդեցությունը տարածաշրջանում ուժերի հավասարակշռության պահպանման ու խաղաղության հաստատման համար, վերլուծության է ենթարկվում Սիրիայի հանդեպ ամերիկյան քաղաքականության բացթողմունքներն ու ասիմետրիկ փոփոխությունները:

Աշխատության կարևոր նյութայիններից մեկն այն է, որ առաջին անգամ փորձ է արվում վերլուծել Դամասկոսի և Վաշինգտոնի փոքրածախս արտաքին քաղաքականության իրական շարժառիթները՝ ներքին քաղաքական գործընթացների և տարածաշրջանային զարգացումների հետ սերտ փոխկապակցվածության մեջ:

Ուսումնասիրությունը նշանավորվում է նաև նրանով, որ աշխատության մեջ օգտագործվել են հեղինակի կողմից երկու երկրների պաշտոնյաների և ղյուվանագետների հետ բազմաթիվ հանդիպումների արդյունքում ստացված նյութեր ու տեղեկություններ:

Աշխատությունը գրվել է տարբեր ուղղությունների հիման վրա: Հեղինակը լայնորեն օգտվել է ամերիկյան և արաբական սկզբնաղբյուրներից: Հայցողի առջև կանգնած խնդիրների լուծմանը նպաստել են ամերիկյան, արաբական և խորհրդային հետազոտողների արժեքավոր աշխատությունները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության և արտաքին քաղաքական հարցերի վերաբերյալ տպագրված բազմաթիվ մենագրությունները, ժողովածուներն ու պարբերականները:

Ամերիկյան գրականության շարքում պետք է հիշատակել Վ.Քլանդլի, Պ.Սիլի, Ա.Կորդսանի, Ջ.Կիմչեի, Վ.Պոլկի, Վ.Լաքոսի, Ռ.Հիննբերուշի, Ռ.Ֆրիդմանի, Մ. Մաուզի, Բ.Կաուֆմանի, Մ.Հալտոնի և այլ հետազոտողների աշխատությունները: Պետք է հիշատակել նաև աշխատության համար չափազանց օգտակար եղած ԱՄՆ բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ Հ.Քիսինջերի, Ռ.Նիքսոնի, Ս.Ալենսի, Ջ. Զարտերի, Հ.Դեքմեյանի և Ռ.Ռեյգանի աշխատություններն ու հուշագրությունները:

Բարձրացված հարցերի և առանձին խնդիրների վերլուծության համար կարևոր նշանակություն ունեցան խորհրդային արևելագետներ՝ Ե.Պիլիևի,

Լ.Մեդվեդևի, Ե.Պրիմակովի, Ն.Հովհաննիսյանի, Օ.Ֆոմինի, Վ.Վավրովի, Է.Փիր-Բուդաբովայի, Վ.Բոդյանսկու արժեքավոր հետազոտությունները:

Արաբ հետազոտողներից անհրաժեշտ է առանձնացնել Մ.Հեյբալի, Ֆ.Ալչանի, Գ.Սալամի, Ռ.Ավվադի, Շ. ալ-Ալսամի, Խ.Հանի, Մ. ալ-Ռազզազի, Հ.Ադիլի ուսումնասիրությունները: Կարևոր տեղ են զբաղեցնում Հ.Ասադի երույթների ժողովածուները, սիրիական ղեկավարների հարցազրույցներն ու Բասա կուսակցության նյութերը:

Աշխատության վերջում ներկայացված են երեք Հավելված, որոնցից առաջինում իսրայելյան բնակավայրերը գրաված Գոլանի բարձունքներում քարտեզը, երկրորդում՝ 1987-94թթ. ընթացքում Իսրայելին ԱՄՆ-ի բազմական օժանդակության ու զենքի առաքումների սղոյուսակը, իսկ երրորդում՝ 1993-94թթ. դրությամբ Սիրիայի և Իսրայելի ցամաքային սպառազինությունների և օդային ուժերի համեմատական դիագրամը:

ՄԵԹՈԴՎԱԿԱՆ ՀՆԱՆՔ. Աշխատության մեթոդական հիմքը պատմա-համեմատական և վերլուծական սկզբունքն է: Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ամբողջ համակարգը վերլուծության է ենթարկվում Մերձավոր Արևելքում և ամբողջ աշխարհում տեղի ունեցող դեպքերի ու երևույթների հետ սերտ միասնության մեջ: Քննվող նյութի նկատմամբ պատմա-դիվանագիտական մոտեցումը հնարավորություն է բնձնում երկկողմ հարաբերությունների համակարգման և անկողմնակա քննության համար:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ. Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ուսումնասիրությունը կարևորվում է ինչպես Մերձավոր Արևելքի նորագույն պատմության լուսաբանման, այնպես էլ արաբա-խորայեկյան հակամարտության զարգացման առավել խոր ընկալման առումներով: Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների քննությունը բույլ կտա ճիշտ ըմբռնելու տարածաշրջանում կատարվող իրադարձությունները, հասկանալու մերձավորարևելյան հակամարտության մեջ Սիրիայի և Միացյալ Նահանգների դերն ու նշանակությունը, հստակ պատկերացում կազմելու հակամարտության կարգավորման հեռանկարների մասին: Թե՛ման հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև տարածաշրջանում արդի փուլում կատարվող զարգացումներն ու արաբա-խորայեկյան հակամարտության նկատմամբ արաբական երկրների ունեցած տարբեր մոտեցումները պարզաբանելու աեսանկյունից:

Եվ վերջապես բե՛ման կարևոր է Մերձավոր Արևելքի երկրների, մասնավորապես Սիրիայի նկատմամբ ՀՀ արտաքին քաղաքականության մշակման տեսանկյունից:

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՐԺԵՎՈՐՈՒՄԸ. Աշխատության հիմնական դրույթները և հարցերը կրապարակվել են առանձին մենագրության և հոդվածների ձևով: Ուսումնասիրվող բե՛մայի շուրջ հեղինակը գիտական գեկույցումներով հանդես է եկել Սոֆիայի համալսարանի և Հունաստանի արտաքին քաղաքականության հիմնադրամի (ELIAMEP) կողմից կազմակերպված տարբեր գիտական համաժողովներում, դասախոսությամբ հանդես է եկել Հունաստանի Միչերկրական հիմնարարմում: Աշխատության մեջ շոշափվող, հատկապես արդի շրջանին վերաբերող, առանձին հարցերը քննարկվել են ՀՀ ԱԳՆ -ում:

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐՈՑ ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Առաջին գլխում «Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները (1967-1974թթ.), հեղինակը համառոտ կերպով և ընդհանուր գծերով տալիս է սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների ձևավորման պատկերը:

2-րդ Համաշխարհային պատերազմից ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Արևմտյան Արևելքում մեծապես պայմանավորված է եղել երեք գործոններով՝ տարածաշրջանում կենտրոնացված նավթի անսպառ պաշարների սովաշրջանը, Իսրայելի պետության գոյությանը և ԽՍՀՄ-ի հետ պայքարի դիմակայության համզամանքով: Տարածաշրջանում երկու գերտերությունների հակամարտությունը հիմնականում կենտրոնացել էր արաբա-իսրայելյան հակամարտության շուրջը, իր հերթին ձևավորելով երկու հակադիր ուժեր՝ մի կողմից ԽՍՀՄ-ի և «մայրասեղ ազգայնական» վարչակարգեր ունեցող արաբական երկրների՝ Սիրիայի, Իրաքի (1958թ. հետո) և Եգիպտոսի (Նասերի օրոք), իսկ մյուս կողմից ԱՄՆ-ի և Իսրայելի ու «չափավորական» պրոամերիկյան արաբական քաղաքականությունների՝ Հորդանանի, Սաուդյան Արաբիայի, Բուվեյթի և այլն:

Սիրիան, որպես արաբական աշխարհի անբաժան մաս և կարևոր ռազմավարական դիրք ունեցող երկիր, հանդիսանում էր ոչ միայն Մոսկվայի դաշնակիցն, այլև Իսրայելին հակադրող և հակամարտող առաջնային ուժերից մեկը: Այդ իսկ պատճառով սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների քննությունը մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում:

ԱՄՆ-ի և Սիրիայի միջև դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատվեցին 1944թ. սեպտեմբերի 19-ին, որից հետո Դամասկոսում սկսեց գործել ամերիկյան դիվանագիտական ներկայացուցչությունը, 1950թ. վերածվելով լիաբժեր գործող դեսպանության: Հաշվի առնելով Սիրիայի աշխարհաքաղաքական կարևորությունը, բնական էր, որ Վաշինգտոնը փորձում էր միջամտել նաև այնտեղ կատարվող իրադարձություններին: Չնայած որ ԱՄՆ-ն, ընդհանուր առմամբ, պասիվ քաղաքականություն էր որդեգրել Սիրիայի նկատմամբ, ուշադրությունը կենտրոնացնելով Եգիպտա-իսրայելյան ճակատում, այնուամենայնիվ մինչև 1963թ. մարտը՝ Սիրիայում Արաբական Վերածնունդի Սոցիալիստական Բաաս կուսակցության իշխանության գալը, Վաշինգտոնի քաղաքականությունն առաջին հերթին նպատակ էր հետապնդում ոչ միայն խանգարել ԽՍՀՄ-ի հետ Դամասկոսի մերձեցմանը, այլ նաև ներգրավել վերջինիս «ռազմական հակամարտության խմբավորումների մեջ, որոնք 50-ական թվականներին առատորեն կրակարարակ էին նետվում տարբեր առումներով»: Այսպես, օգտվելով Սիրիայում ստեղծված անկայուն ու խռոված, երբեմն նաև քառասյին ներքաղաքական իրավիճակից, 1957թ. ԱՄՆ-ի նախագահ Դ. Էյզենհաուերի վարչակազմն անգամ իշխանության բռնի փոփոխման փորձ կատարեց այդ երկրում:

ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանակները, նշելով Արևմտյան Արևելքի տնտեսական և ռազմավարական նշանակությունն իրենց երկրի համար, վճռականորեն հայտարարում էին, որ չեն բույստարի, որպեսզի «միջազգային համայնավարությունը» լրացնի տարածաշրջանում գոյություն ունեցող վակուումը:

Երբ ընդ որ ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև ռազմավարական հարաբերությունների զարգացումն ու սերտացումը մեծապես պայմանավորված էր հենց Արևմտյան Արևելքում Խորհրդային Միության ներքավանցմամբ ու արաբական աշխարհում նրա դիրքերի աստիճանաբար ամրապնդմամբ:

1967թ. «վեցօրյա» արաբա-իսրայելյան պատերազմի արդյունքում Սիրիան ոչ միայն մարդկային, նյութական և տարածքային կորուստներ կրեց, այլև խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները Վաշինգտոնի հետ, որոնք վերականգնվեցին միայն 1974թ., բայց հիմնականում չփոխեցին իրենց հակամարտ կուրսը: Այդ պատերազմն էլ ավելի ուժեղացրեց Սիրիայի անմիջական կախվածությունը Մոսկվայից և Իսրայելիցը ԱՄՆ-ից:

1967թ. պատերազմի բերացրում իրականացված հաջող ռազմական գործողությունների շնորհիվ Իսրայելը վերածվեց տարածաշրջանային ուժի, որն այսուհետ կարևոր դեր սկսեց խաղալ տարածաշրջանում ամերիկյան շահերի հետապնդման գործում: 1967-73թթ. բերացրում ԱՄՆ և Իսրայելի հարաբերությունները, չնայած մնալով Հովանավոր-Հովանավորային (Patron-Client) մակարդակին, փաստորեն վերաճեցին ստոր փոխադարձ ռազմավարական նշանակություն ունեցող դաշինքի, որը հիմնված էր այն տեսակետի վրա, որ Իսրայելը կարող է գաղել Խորհրդային ազդեցության տարածումը, պաշտպանել «չափավոր» արաբական վարչակարգերը «մայրասեղականներից» և սպառնով տարածաշրջանային կայունությունը ռազմական գերազանցության հասնելու միջոցով:

Տարածաշրջանում ռազմական հավասարակշռության պահպանումը Վաշինգտոնը դիտում էր որպես կայունության, երև ոչ խաղաղության բանալի: Չնայած առարումները Իսրայելին, ինչպես նաև Հորդանանին առաջնային խնդիր էին ներկայացնում ամերիկյան վարչակազմի համար, ավելի առաջնային բան խաղաղ նախաձեռնություններով հանդես գալը: Հետագա երեք տարիների բերացրում անուշադրության մատնելով Եգիպտոսում և Սիրիայում, ինչպես նաև պաղեստինցիների շրջանակներում կատարվող քաղաքական իրադարձությունները, Նիքսոնն ու Էլիսինգերը պատշաճ ուշադրություն չդարձրեցին նաև արաբական նավթի աճող դերի վրա, որպես տարածաշրջանային հավասարակշռության պահպանման մեկ այլ ոչ պակաս կարևոր գործոնի, որը միջարաբական հարաբերություններում սուղի ունեցած փոփոխությունների հետևանքով վերածվեց քաղաքական լուրջ զենքի և հիմք որեց Եգիպտա-սաուդյան աստիճանաբար մերձեցմանը, որոշ չափով ճանապարհ հարթելով հաջորդ արաբա-իսրայելյան պատերազմի սանձազերծման համար:

Պետք է նշել, որ 1969-1970թթ. բերացրում Իսրայելի վրա ամերիկյան ճնշման հիմնական նպատակն էր Եգիպտա-իսրայելյան և Խորդանանա-իսրայելյան քաղաքական համաձայնագրերի ստորագրումը: Իսկ ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա նա դուրս էր մնացել ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության օրակարգից: ԱՄՆ-ի «խաղաղարար» նախաձեռնությունները, մասնավորապես «Ռոնլերի ծրագիրը», մերժվում էին սիրիական ղեկավարության կողմից, որոնք որակվում էին որպես «արաբական ազգին պարավորականություն» պարտադրելու փորձեր: Շարունակելով իր անհանդուրժողական կեցվածքը Իսրայելի նկատմամբ, Դամասկոսը կտրականապես ժխտում էր բանակցությունների որևէ հնարավորություն Իսրայելի կամ էլ նրա «քողարկված պաշտպան ԱՄՆ-ի հետ»: Ընդհանուր առմամբ 1967-1970թթ. ընկած ժամանակահատվածում սիրիա-ամերիկյան ուղղակի շփումները գրեթե բացակայում էին:

Սիրիան և Միացյալ Նահանգները, գտնվելով հակառակ բևեռների տարբեր մասերում չին կարողանում միմյանց հետ մերձեցման եզրեր գտնել: Մոսկվայի և Դամասկոսի միջև հաստատված ռազմական համագործակցությանը Միացյալ

Նստահանվելու հավաքեցին Իսրայելին էլ ավելի գործնական ուղղմանը օժանդակությանը:

1973թ. հոկտեմբերի 6-ին բռնկված չորրորդ արաբա-իսրայելյան պատերազմը եկավ հասնատելու 1967թ. ի վեր ամերիկյան քաղաքականության որդեգրած «ուղղակի հավասարակշռության» պահպանման սկզբունքի բացառման անկատարելությունն ու անիրատեսությունը:

Երկրորդ գլխում «Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1973թ. պատերազմից հետո մինչև Քենփ-Ղևիդ», հիմնականում քննարկվում են երկրորդ հարաբերություններում տեղի ունեցած դրական փոփոխությունները՝ դիվանագիտական հարաբերությունների վերականգնումը, Դամասկոսում «ամերիկյան շահերը պաշտպանող» ներկայացուցչության բացումը և Նիքսոնի այցելությունը Սիրիա, ինչպես նաև 1974թ. սիրիա-իսրայելյան տարանջատման մասին համաձայնագրի ստորագրման գործում ԱՄՆ-ի ներդրումն ու Քենփ-Ղևիդից առաջ Վաշինգտոնի ծավալած գործունեությունը: Նույն գլխում մեծ տեղ է հատկացված նաև լիբանանյան ճգնաժամին:

Հոկտեմբերյան պատերազմից հետո Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության հիմնական փոփոխությունը եղավ այն, որ Վաշինգտոնը աստիճանաբար սկսեց ընդունել և գիտակցել Սիրիայի դերի կարևորությունը հակամարտության մեջ, ինչպես նաև տարածաշրջանում Աստղի անձնական ազդեցության հանգամանքը:

Հարցի ուսումնասիրությունը հայցողին հանգեցրել է այն եզրակացության, որ բևեռ ամերիկացիները սկսեցին գիտակցել Սիրիայի հետ հարաբերությունների զարգացման կարևորությունը, սակայն միայն այնքանով, որքանով դա չէր հակասում «Իսրայելի անվտանգությանն ու օրինական շահերին»: Կարճ ասաց, Միացյալ Նստահանները շահագրգռված էին միմյանց Իսրայելի համար խաղաղ սահմաններ (այդ բովանակման հետ) ապահովելու հարցում: Այդ իսկ պատճառով հնարավոր համարելով որոշակի «կոնսոլիդացիա» տարածքային փոփոխություններ Գոլաններում, Վաշինգտոնը որևէ կերպ կասկածի տակ չէր դնում Գոլաններում Իսրայելի ներկայության պահպանման անհրաժեշտությունը:

Հեղինակն անդադառնում է Քիսինջերի քաղաքականության հետևյալ բացթողումներին: Առաջին բացթողումը կայանում էր նրանում, որ դիտարկելով Մերձավոր Արևելքը Խորհրդային Միության հետ գրքալ դիմակայության տեսանկյունից, ԱՄՆ պետքարտուղարն անկարող գտնվեց վերջինիս հետ արդյունավետ շփման եզրեր հաստատել: Ծայրահեղական կեցվածք որդեգրելով ԽՍՀՄ-ի նկատմամբ, Քիսինջերը կամ թերագնահատեց, կամ էլ վերագնահատեց Մոսկվայի դերը տարածաշրջանում:

Երկրորդը, անձնապես թերահավատ լինելով արաբների և հրեաների միջև իրական խաղաղության հաստատման հարցում, Քիսինջերը փորձում էր ոչ թե համընկալել կարգավորմանը, այլ կայուն հավասարակշռության (status quo) ապահովմանը տարածաշրջանում պահպանելով Իսրայելի հետ հատուկ հարաբերություններն ու ստիպելով արաբներին դիմել ԱՄՆ-ի, այլ ոչ թե Խորհրդային Միության հովանավորությանը Իսրայելի հետ խաղաղություն հաստատման համար: Ամերիկյան պատմության մեջ առաջին հրեա պետքարտուղարը չկարողացավ հասկանալ այն պարզ հանգամանքը, որ Իսրայելի զինուժը դեռ բավական չէր հավասարակշռությունն ապահովելու համար:

Քիսինջերի միակողմանի քաղաքականությունը, ինչպես հայտնի է, ոչ միայն չապահովեց տարածաշրջանային status quo-ն, այլև որոշակի խաղաղության հանդիսացավ տարածաշրջանում ամերիկյան շահերի հետապնդման գործում (1973թ. պատերազմը և նախապես Լեբանոն): Չբացեցելով իր բացահայտ համակրանքը Իսրայելի պետության և նրա դեկադարների նկատմամբ, Քիսինջերը այդպես էլ չկարողացավ ձեռք բերել արաբական աշխարհի մեծամասնության վստահությունը, այդ իսկ պատճառով գրկվելով այնտեղ կատարվող դեպրեսիի ու փարզացումների վրա ազդելու գործնական հնարավորությունից:

Քիսինջերի Երրորդ հիմնական բացթողումը եղավ այն, որ նա միակողմանիորեն շրջվելով դեպի Եգիպտոսը թերագնահատեց Սիրիայի, ինչպես նաև Պաղեստինցիների դերը տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման գործում: Եվ ինչպես կոնսոլիդացիոն հետազոտում, հատկապես Լիբանանի հետ կապված հարցում, Քիսինջերի այդ կարճատեսությունն էլ ավելի կոժժվարացնի ամերիկյան մերձավորարևելյան քաղաքականության իրագործումը:

Լիբանանյան ճգնաժամի մասին խոսելիս, հեղինակը ամերիկյան «քարյացաված» կեցվածքը սիրիական ներխուժման նկատմամբ բացատրում է այն հանգամանքով, որ 1976թ. ինչպես Քիսինջերի, այնպես էլ Ֆորդի համար որոշիչ տարի էր: Այդ տարվա ընթացքում նրանք պետք է ոչ միայն կանխել Մերձավոր Արևելքում նոր ճգնաժամի առաջացումը, իր բացասական բոլոր հետևանքներով, այլև լուրջ դիվանագիտական հաջողության հասնելին: Դրա համար անհրաժեշտ էր, որպեսզի Սիրիան համաձայնեցնվի մայիսի 30-ին Գոլաններում «կարմիր թերտներին» մանդատը երկարաժամանակ: Հակառակ դեպքում կտուպալվելին Քիսինջերի բոլոր դիվանագիտական հաջողությունները և կստիպվեին Ֆորդին իր նախագահական նախընտրական պայքարը իրականացնել Մերձավոր Արևելքում ընթացող նոր ճգնաժամի սուվերիտետ:

Եվ, վերջապես, լիբանանյան ճգնաժամի կապակցությամբ հեղինակը եզրակացնում է, որ իրականում Վաշինգտոնը չունենալով համապարփակ մշակված քաղաքականություն ճգնաժամի կարգավորման կամ էլ պաղեստինցիների հիմնահարցի լուծման վերաբերյալ, շփոթված և խառնված էր Լիբանանում ընթացող պատերազմով: Իսկ Քիսինջերը այն դիտարկում էր պարզապես որպես արաբա-իսրայելյան հակամարտության շարունակություն:

Ինչ վերաբերում է Սիրիային, ապա, հեղինակի կարծիքով, Լիբանանում նա ոչ ամերիկյան, ոչ առավել ևս իսրայելյան «խաղ էր խաղում», թեկուզ այն պարզ պատճառով, որ ոչ Քիսինջերը և ոչ էլ Ֆորդը որևէ լուրջ խաղ չունեին իրենց մտքերում, բացի նրանից, որ չբույստրել լայնածավալ արաբա-իսրայելյան պատերազմի սանձակերծումը:

Քենփ-Ղևիդում համաձայնագրի ստորագրումը Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև ԱՄՆ-ում համարվեց Քարտերի վարչակազմի ամենամեծ արտաքին քաղաքական հաջողություններից մեկը: Մակայն կարելի էր արդյոք հաջողություն համարել մի համաձայնություն, որը փակուղի տարավ մերձավորարևելյան համապարփակ կարգավորումը, նոր բաժանումներ ստեղծեց տարածաշրջանում և էլ ավելի ամրապնդեց իսրայելյան ծայրահեղական ուժերը: Իրականացվեց Բզեթինսկու մշակված ծրագրի միայն առաջին «կենտրոնական մասը»՝ եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրի կնքումը, որը ոչ միայն համապատասխան պայմաններ չստեղծեց հաջորդ մասերի՝ պաղեստինյան և սիրիական ճակատներում համաձայնագրերի կնքմանը, այլ հակառակը, էլ ավելի ուժեղացրեց նրանց անապահովության և

սեփական անվտանգության խոցելիության զգացմունքները, մեկ անգամ ևս սուպրացեկով Վաշինգտոնի անկարողությունը կամ էլ ցանկության բացակայությունը՝ ձեռքագտավելու մասնակի լուծումների քաղաքականությունից, որը խտրադրության փոխարեն ապակայունացում բերեց տարածաշրջանին:

Քարտերի նախագահության վերջին տարիների քննազրույցում Մերձավոր և Միջին Արևելքում ամերիկյան դիրքերին շոշափելի հարված հասցրեցին Իրանում տեղի ունեցած հեղափոխությունը, ամերիկյան դեսպանությունում պատանդների հետ կապված ճգնաժամը և անշուշտ խորհրդային ներխուժումը Աֆղանստան:

Քենփ-Դեկոյի գործարքը վերջ դրեց 1973թ. հետո ԱՄՆ-ի հետ համագործակցելու Միդիայի պատրաստակամությանը: Հիասրավությունը ամերիկյան քաղաքականությունից, շարունակվող ռազմական ներկայությունը Լիբանանում, ինչպես նաև արաբական աշխարհում մեկուսացման աճող զգացմունքը ստիպեցին Ասադին նորից շրջվել դեպի Մոսկվա:

Այսպիսով, տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու Վաշինգտոնի փորձերը ավարտվեցին բացարձակ անհաջողությամբ: Անվերապահորեն աչակցելով իսրայելյան քաղաքականության իրականացմանը, ԱՄՆ-ն ոչ միայն վատբարացրեց իր հարաբերությունները Միդիայի և «սուսպոզեմ» արաբական երկրների հետ, այլև փորձելով շահարկել Լիբանանում ստեղծված իրավիճակը, անողորակի կերպով պատճառ հանդիսացավ տարածաշրջանում լարվածության ստատիստիկան համար:

Քենփ-Դեկոյում ստորագրված համաձայնագիրը լուրջ քաղաքական փորձություն դարձավ Ասադի վարչակարգի համար: Ռուսերի նոր հավասարակշռություն ստեղծելով տարածաշրջանում, այն հատկացրեց Միդիային ալաբա-իսրայելյան հանկամարտության ամենագլխավոր դերերից մեկը: Եփրատի «արաբական խաղից դուրս գալուց» հետո Միդիան իր հսկողության տակ առավ արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը, որը ռազմական տեսանկյունից վերածվեց սիրիա-իսրայելյան հակամարտության:

Երրորդ գլխում՝ «Միդիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1979-1996թթ.», վերլուծության է ենթարկվում հարցերի լայն շրջանակ:

ա.Միդիա-ամերիկյան հարաբերությունները Քենփ-Դեկոյից հետո (1979-1983):

Քենփ-Դեկոյում եփրատ-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումից հետո տարածաշրջանում Միդիայի արտաքին քաղաքականության սուղև ծառայան հետևյալ երեք ելմանական խնդիրները՝ հակազդեցությունը Քենփ-Դեկոյից հետո էլ ավելի ինքնավստահ դարձած ու հզորացած Իսրայելին, պայքարը արաբական աշխարհում Քենփ-Դեկոյի գործընթացի օրինականացման դեմ և որպես գործնականում Իսրայելին հակազդող երկիր՝ բազմաբնույթ օժանդակության ապահովումը արաբական աշխարհի կողմից:

Ասադի քաղաքականության մեջ կենտրոնական տեղ էին զբաղեցնում Իսրայելի դեմ պայքարում արաբական միասնականությանն ու ջանքերի համադրմանը վերաբերող հարցերը: Քենփ-Դեկոյից հետո տարածաշրջանում հաստատված ուժերի նոր հավասարակշռությանը Միդիան փորձեց հակադրել նոր դաշինքի ստեղծումն և Իրաքի հետ մերձեցմանն ուղղված ռազմավարությունը: Մակայն արաբական աշխարհում սիրող անհամաձայնության, բաժանվածության մրցույթան ու կիսարավությունը, ինչպես նաև ԱՄՆ-ից սպասումների բացակայությունն ու ներքին անկայունությունը ստիպեցին «փուլացած և

մեկուսացված» Միդիային դիմել խորհրդային օգնությանն ու պաշտպանությանը: Միացյալ Նահանգների և Եգիպտոսի միջև դաշինքին Միդիան փորձեց հակադրել ԽՍՀՄ-ի հետ բարեկամության համաձայնագիրը, որը միևնույն ժամանակ Իսրայելի հետ «ռազմավարական հավասարակշռություն» (ալ-բավադուն ալ-իսրաբիյի) հաստատելու հնարավորություն կրնձեռեր: «Ռազմավարական հավասարակշռության» հաստատումը գիևոմից բացի նախատեսում էր նաև տարածաշրջանում դաշնակիցների շրջանակի ընդլայնում՝ Իսրայելի վրա ճնշման նոր կետեր ստեղծելու և Եգիպտոսի կորուստը փոխարինելու նպատակով: Միդիայի տարածաշրջանային վարկը բարձրացնելու համար ամենահարմար գործընկերներ կարող էին դիմակել Իրանն ու Սաուդյան Արաբիան:

Քարտերի նախագահության վերջին շրջանում ի հայտ եկավ մի կարևոր հանգամանք, որը հետագայում զգալի ազդեցություն ունեցավ սիրիա-ամերիկյան երկկողմ հարաբերությունների վրա: Դեռևս 1976թ. ԱՄՆ Կոնգրեսը «Միջազգային Անվտանգությանն Աչակցելու և Ջեների Արտահանումը Վերահսկելու» վերաբերյալ որոշում ընդունեց, որի 303 մասի համաձայն, արգելվում էր արտաքին օգնության ցուցաբերումը այն երկրներին, որոնք աչակցում են կամ էլ կապ ունեն ահաբեկչության հետ: 1979թ. ամերիկյան Կոնգրեսը նոր որոշում ընդունեց, որի համաձայն ԱՄՆ-ի Առևտրի և Պետական քարտուղարությունները պարտավորվեցին տեղեկացնել Կոնգրեսին 7 մլն. ամ. դոլարից ավել ապրանքների և տեխնոլոգիաների արտահանման մասին այն երկրներ, որոնք աչակցում են միջազգային ահաբեկչությանը: Այդ որոշման համաձայն, Պետարտուղարության վրա էր դրվում վերոհիշյալ երկրների տարեկան ցուցակի նախապատրաստումը: 1979թ. առաջարկ Միդիան ճշվում է այդ երկրների շարքում, որի վրա բնականաբար տարածվում են ԱՄՆ-ի կողմից օժանդակության և առևտրի հետ կապված սահմանափակումները:

բ.Ռեյզանի մերձավորարևելյան ռազմավարությունն ու Միդիան:

ԱՄՆ նախագահ Ռեյզանի Ռեյզանի նոր ռազմավարության շրջանակներում սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները նույնպես ապրեցին լուրջ նահանջ: 1981թ. սեպտեմբերին ամերիկա-իսրայելյան Ռազմավարական փոխընթացման հուշագրի (Memorandum of Strategic Understanding) ստորագրումից հետո Միդիայի արտագործնախարարը հայտարարեց, որ ամերիկա-իսրայելյան դաշինքը ներկայացնում է տարածաշրջանում հաստատված ուժերի հսկողության լուրջ քանակական փոփոխություն:

Ամերիկյան նոր ռազմական դոկտրինայի համաձայն, «հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ միայն ԱՄՆ-ն կարող է դիմակայել Մոսկվային», առաջին անգամ նախատեսվում էր ամերիկյան անմիջական ռազմական ներկայությունը տարածաշրջանում: Այսինքն, անհրաժեշտության դեպքում Վաշինգտոնը չէր բացառում անմիջական ռազմական միջամտության հնարավորությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է տարածաշրջանի «Հովանավորյալ» արաբական երկրներին, ապա նրանք միայն պետք է արժանադրեին բազաներ և ցուցաբերեին տեխնիկական օժանդակություն: Վերոհիշյալ ռազմավարությունից բխած ամերիկա-իսրայելյան սերտացումը դիմակեց պետարտուղարության կողմից որպես իմնական հակադիր «իսրայելյան կայսրության»: ԽՍՀՄ-ի և նրա «հովանավորյալներ» Միդիայի ու պաղեստինցիների դեմ:

ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև ռազմավարական համագործակցության մասին հուշագրի ստորագրումից հետո սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները

ձայրաստիճան չարվեցին: 1981թ. դեկտեմբերի 14-ից հետո, երբ իսրայելյան խորհրդարանը (կնեսետար) որոշում րնդունեց 1967թ. պատերազմի արդյունքում գրավված Գոլանների բարձունքներն իսրայելյան իրավասության ենթարկելու, երբ չարդարացան ՄԱԿ-ի Անվանագության Խորհրդում վերոնիշյալ որոշման նկատմամբ ամերիկյան հակազդեցությունն ապահովելու Դամասկոսի հույսերը, վերջինս միանշանակ հակաամերիկյան կեցվածք որդեգրեց, իսկ սիրիական խորհրդարանի խոսնակ Մահմուդ ալ-Ջուբին կոչ արեց արաբական երկրներին «խզել իրենց հարաբերությունները ԱՄՆ-ի հետ»:

Չնայած Միացյալ Նահանգների վրա բանավոր հարձակումներին, պաշտոնական Դամասկոսը այնուամենայնիվ ձգտում էր բաց պահել Վաշինգտոնի հետ իր հաղորդակցման միջոցներն ու շարունակել պաշտոնական շփումները: Դրա մասին են վկայում Սիրիայի արտգործնախարար Աբդ ալ-հալիմ Խադդամի ու Ասադի երբայր Ռիֆատտ ալ-Ասադի այցելությունները Վաշինգտոն, ինչպես նաև Դամասկոս տարբեր առիթներով ամերիկյան բանագնացներ Ֆիլիբ Հաբիբի և Մորրիս Դաալեռի այցելությունները:

Հեղինակը նշում է, որ սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների վրա բացասական անդրադարձ ունեցան Սիրիայում 1982թ. տեղի ունեցած ներքաղաքական իրադարձությունները, մասնավորապես մահմեդական սուննի ընդդիմության խռովությունը Համա քաղաքում:

գ. 1982թ. Իսրայելի ներխուժումը Լիբանան և սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները:

Լիբանանյան ճգնաժամի նկատմամբ ԱՄՆ-ի որդեգրած քաղաքականության մասին չափազանց շատ է գրվել ու մեկնաբանվել, սակայն գրեթե բոլոր ուսումնասիրություններում բացակայում է Սիրիայի հանդեպ ամերիկյան քաղաքականության մասին խորը և անկողմնակա վերլուծությունը: Այդ կապակցությամբ հեղինակը անհրաժեշտ է համարել ընդգծել հետևյալը՝

- Ռեյգանի վարչակազմը, որդեգրելով ընդգծված հակախորհրդային և հակահանրակազմական քաղաքականություն, այնուամենայնիվ չունի մշակված հետևողական քաղաքականություն Սիրիայի հանդեպ և շատ դեպքերում հետևում էր իրադարձությունների զարգացմանը, այլ ոչ թե նախօրոք կանխատեսված փորձեր կատարում ազդելու նրանց ընթացքի վրա:
- համարելով Սիրիան տարածաշրջանային անվտանգության համար ամենամեծ վտանգը, Վաշինգտոնը թերազնահատեց Մերձավոր Արևելքում «սիրիական գործոնի» կարևորությունը, ինչպես նաև չկարողացավ ճշգրիտ հաշվարկել Լիբանանի դերն ու նշանակությունը Սիրիայի համար:

1982թ. լիբանանյան պատերազմի ընթացքում սիրիացիների ընդհանուր կորուստը կազմեց 400 զոհված և 1400 վիրավոր: Հունիսի 19-ին ժողովրդին ուղղված հայտարարության մեջ Ասադն առաջին անգամ շեշտելով արաբա-իսրայելյան հակամարտության սկզբունքային բնույթը՝ որպես «բախում երկու քաղաքակրթությունների միջև», անդրադարձավ նաև լիբանանյան ճգնաժամի քաղաքական սուպերտների՝

- Միացյալ Նահանգները լիակատար աջակցություն ցուցաբերեցին Իսրայելին:
- Պատերազմի նպատակն էր ավարտել արաբա-իսրայելյան հակամարտությունը ԱՄՆ-ին և Իսրայելին հարմար պայմաններով:

- Պատերազմը ուղղված էր Պաղեստինյան Դիմալթություն և Լիբանանյան ազգային շարժումների դեմ:

1982թ. պատերազմի ավարտից հետո ԱՄՆ-ի ուշադրությունը կենտրոնացավ Իսրայելի և Լիբանանի միջև համաձայնագրի ստորագրման վրա, որին պետք է հետևեր երկրից օտար ուժերի դուրսբերումը: Ամերիկյան վարչակազմը այստեղ էլ երկրորդական դեր հատկացրեց Սիրիային, որն ըստ Վաշինգտոնի, միայն Իսրայելի և Լիբանանի միջև համաձայնագրի ստորագրումից հետո պետք է միանար գործընթացին:

Լիբանանը դարձավ այն կոմպլեքսը, որի համար բավելիցին Սիրիայի և Միացյալ Նահանգների շահերը, առաջին անգամ հնարավոր դարձնելով երկու երկրների միջև ուղղակի առճակատումը: Վաշինգտոնն ընդարձակեց Լիբանանի նոր նախագահ Ամին Ժմայելին իր քաղաքական և ռազմական աջակցությունը: Դամասկոսը գիտակցում էր, որ ԱՄՆ-ն ձգտում է հաստատել մարտնչների իշխանությունը Լիբանանում, որը բաց և յապաղ հարևան կարող է դառնալ Իսրայելի համար: Այս բոլորն անկասկած շատ ավելի լուրջ քաղաքական և ռազմական վտանգ էր պարունակում Սիրիայի համար, քան Քեմպ Դեյվի գործարքը:

Ամերիկյան քաղաքականությանը հակազդելու նպատակով Սիրիան փորձեց ստնն կերպ խափանել Լիբանանի և Իսրայելի միջև համաձայնագրի կնքումը: Դամասկոսում մտածում էին հետևյալ կերպ. «Եթե սենք ի վիճակի չենք խաղաղություն հաստատել մեզ հարձուր պայմաններով, ապա զոնե բույլ չտանք այնպիսի խաղաղություն, որը մեզ անուշադրության է մատնում»: Այդ նպատակով Սիրիան սկսեց բանակի վերազինումը ԽՍՀՄ-ի օգնությամբ, ինչպես նաև Լիբանանում Իսրայելի, ԱՄՆ-ի և մարտնչի Ֆալանգիստների դաշինքին հակադրեց շիիտների Ամալական ուժերի, Իրանի հովանավորությունը վայելող Հեզբոլլայի և Վալիդ Ջումրիատի գլխավորությամբ դրուզների միլիցիայի հետ ռազմա-քաղաքական համագործակցությունը:

Մի խոսքով, Իսրայելի ժամանակավոր հաղթանակը Լիբանանում ստիպեց Դամասկոսին նոր ռազմավարություն որդեգրել, որի համաձայն Մոսկվայի օգնությամբ Սիրիան ընդլայնեց իր ռազմական կարողությունները և սերտացրեց հարաբերությունները Թեհրանի հետ՝ համատեղ գործակցելով Լիբանանում ինչպես իսրայելյան, այնպես էլ ամերիկյան ու ֆրանսիական ջոկատների և օբյեկտների դեմ: Սիրիական բարձրաստիճան ղեկավարներին մեկի համաձայն. «Ստեղծված կացությունում Ասադն արեց ամեն ինչ, որպեսզի համոզի ամերիկացիներին այն բանում, որ Լիբանանում խաղաղության ճանապարհը անցնում է Դամասկոսով և որ ինքն ի վիճակի է անգամ հարվածել ԱՄՆ-ին»:

1982թ. սկսած սիրիա-ամերիկյան հարաբերություններում զգալի տեղ գրադեցրեցին ահաբեկչության ու պատանդների հետ կապված խնդիրները: Այդ ստեղծությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ Սիրիան, բույլատրելով իրանական խմբավորումների մուտքը Լիբանան, վարպետորեն օգտագործեց նրանց որպես խաղաքարտ Միացյալ Նահանգների հետ հարաբերություններում, մասնավորապես պատանդների հետ կապված հարցերում:

Ահաբեկչական գործողությունները ոչ վերջին դերը խաղացին նաև 1984թ. հունվարի 18-ին Լիբանանից ամերիկյան ուժերի դուրսբերման հարցում:

Լիբանանում ամերիկյան քաղաքականության անհաջողության մասին բազմիցս են անդրադարձել պատմաբաններն ու քաղաքագետները: Սակայն շատ

քչերն են նշել այն հանգամանքը, որ Վաշինգտոնի քաղաքականության անարդյունավետության հիմնական պատճառը կայացավ ոչ միայն լիբանանյան ճգնաժամի իրական դրապատման տեսանկյունից, ու ներքին շարժառիթների խոր և համակողմանի իմացության բացակայությունը, կամ Ռեյցանի ազմինիստրապիայի մեջ տարածայնությունների գոյությունն, այլև ճգնաժամի ընթացքում Սիրիայի դերի անտեսման և քերականությանը:

Լիբանանյան պատերազմի ընթացքում Վաշինգտոնի կողմից սերտ ռազմավարական հարաբերությունների հաստատումը Իսրայելի հետ և ծայրահեղ հակասիրիական քաղաքականության որդեգրումը միանգամայն հակառակ արդյունք ունեցան: Ամերիկյան այն տեսակետը, որի համաձայն Լիբանանում հՄՀՄ-ի, Սիրիայի, ՊՎԿ-ի, դրուզների և շիաների ձեռնարկված ճակատին անհրաժեշտ է հակադրել ԱՄՆ-ի Իսրայելի և մարոնիների համագործակցությունը, չափազանց հասարակ էր և հաշվի չէր առնում խմբավորումների մեջ գոյություն ունեցող շահերի անհամատեղելիությունը: Պարտադրելով մայիսի 17-ի համաձայնագրի ստորագրումը, Միացյալ Նահանգներն անուղակիորեն նպաստեցին Ժմայելի մեկուսացմանն ու բուլացմանը, միևնույն ժամանակ ուժեղացնելով նրա հակառակորդներին՝ Դրուզներին և Շիաներին: Չեղարկելով ռազմական գործողություններ նրանց դեմ, Վաշինգտոնը վերջիններին էլ ավելի մեծ կախվածության մեջ դրեց Դամասկոսից: Ավելին, համարելով Լիբանանում ընթացող քաղաքացիական պատերազմը որպես Արևմուտք-Արևելք հակամարտության տեղական արտահայտություն, Ռեյցանի վարչակազմն ու նրա դաշնակիցները նորից մղեցին Ասադին դեպի Մոսկվայի գիրկը, անրապեղելով վերջինիս դիրքերը տարածաշրջանում:

ՊՍիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները 1984-89թթ.

1984-1989թթ. սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները կենտրոնացած էին կիմնականում արաբա-իսրայելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման, Լիբանանի հիմնահարցի լուծման, ահաբեկչության, բնրադեղերի առևտրի, մարդու իրավունքների հետ կապված հարցերի շուրջ:

Դամասկոսն ամեն կերպ փորձում էր չբռնաբերել նոր հորդանանա-իսրայելյան համաձայնագրի ստորագրումը և հանդես էր գալիս միջազգային վեհոժողովի գումարման օգտին, որը պետք է բացառեր արաբական երկրները Իսրայելի հետ առանձին-առանձին բանակցելու հնարավորությունը: Սիրիան կողմ էր խաղաղության հաստատմանը, սակայն իրեն ձեռնտու պայմաններով: Դամասկոսը փորձում էր խուսափել Իսրայելի հետ անմիջական բախումից և, շարունակելով հՄՀՄ-ի օգնությամբ գարգացնել իր տնտեսական և ռազմական ներուժը, սպասում էր հարձար առիթի՝ սկսել բանակցություններ ուժեղի դիրքերից: 1970-ականների կեսերից սկսած Սիրիան նախապատվություն էր տալիս Իսրայելի հետ կարգավորման քաղաքական և դիվանագիտական միջոցներին: 1988թ. ի վեր այդ միտումն էլ ավելի նկատելի դարձավ Սիրիայի արտաքին քաղաքականության համար: Հաշվի առնելով Իսրայելի հետ ռազմավարական հավասարակշռություն հաստատելու համար գոյություն ունեցող դժվարությունները՝ իրանա-իսրայելյան պատերազմից հետո Սիրիայի որոշակի մեկուսացումը տարածաշրջանում, տնտեսական ճգնաժամը երկրի ներսում, ինչպես նաև տեղի ունեցող հՄՀՄ-ի փլուզման հետ կապված գլոբալ փոփոխությունները, միանգամայն հասկանալի է, որ Դամասկոսը սկսեց ուղիներ փնտրել Միացյալ Նահանգների հետ իր հարաբերությունները բարելավելու համար՝ տարածաշրջանային և տնտեսական

դիրքերն ամրապնդելու, ինչպես նաև ամերիկյան և արաբական օժանդակությամբ Իսրայելի հետ հակամարտությունը կարգավորելու նպատակով:

Գործառնական «վերակառուցման» արդյունքում 50%-ով նվազեցին զենքի առաքումները Սիրիային: Չնայած որ 1988-89թթ. ընթացքում հՄՀՄ-ը դեռևս շարունակում էր տնտեսական և ռազմական ծրագրերի իրականացումը Սիրիայում /Տարտուս քաղաքի նավահանգստի կառուցումը և այլն, ինչպես նաև մոտ 2.500 ռազմական խորհրդատուների ներկայությունը/, սակայն պնդում էր արաբա-իսրայելյան հակամարտության քաղաքական կարգավորման վրա, բացառելով «ռազմական տարրերակը»:

Համայնավարության փլուզումը Արևելյան Եվրոպայում մեծ ազդեցություն ունեցավ Սիրիայի վրա: Կենտրոնական Եվրոպայի երկրները ոչ միայն մերժեցին շարունակել նախկին օժանդակությունն Ասադին, այլև, Իսրայելի արտաքին գործերի նախարար Մաշե Արենսի խոսքերով, «եկր էին կանգնել» Իսրայելի հետ իրենց հարաբերությունները վերականգնելու համար:

Գիտակցելով իրավիճակի փոփոխման փոստերը Դամասկոսը փոխգիշտմային քայլեր ձեռնարկեց իր նկատմամբ Արևմուտքի դիրքորոշումը մեղմացնելու նպատակով: Այսպես, 1989թ. կառավարական պաշտոնյաները համաձայնեցին սուսպենսիան անգամ հանդիպել «Amnesty International»-ի ներկայացուցիչների հետ, արտաքսված սիրիացիներին բույրատրվեց վերադառնալ երկիր, 1990թ. մայիսի 22-ին կայացած Խորհրդարանային ընտրությունների արդյունքում անկախ ներկայացուցիչների բիվոն ավելացավ 18%-ից մինչև ընդհանուր բանակի մեկ-երրորդը, ազատ արձակվեցին բանտարկության մեջ գտնվող մի բանի սիրիացի հրեա կանայք, վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Մեծ Բրիտանիայի հետ, արգելվեց սահակալական գործողությունները Արևմուտքի ներկայացուցչությունների նկատմամբ և այլն: Կայր ձեռք, Խորհրդային Միությունը, ռազմավարական դաշնակից համարելով հանդերձ, Դամասկոսն ավելի ու ավելի էր շրջվում դեպի Վաշինգտոն, հատկապես 1989թ. սկզբից, երբ ԱՄՆ նախագահ ընտրվեց Ջորջ Բուշը:

Հետաքրքրական է, որ Լիբանանում Վաշինգտոնի «պարտության» պատճառների շարքում ամերիկյան քաղաքագետները հաճախակի են անդրադառնում Ասադի «բռնատիրական վարչակարգ»-ին, որը հիմնական խոչընդոտը հանդիսացավ Լիբանանում ամերիկյան քաղաքականության իրականացման համար: Սպիտակ Տունն ստալինյան արաբ սկսեց գիտակցել Լիբանանում սիրիական գործունի կարևորությունը: Եվ ինչպես հայտարարեց Սիրիայի արտգործնախարար Շարաան, «ԱՄՆ-ի վարչակազմն ընդունել է Լիբանանում իր վարած քաղաքականության սխալը և ճանաչել է Սիրիայի կենտրոնական դերն այս տարածաշրջանում»:

Լիբանանյան ճգնաժամը կարգավորելու նպատակով ամերիկացիները բանակցություններ ձեռնարկեցին սիրիացիների հետ: Եվ ուժեղացավ իրար կողմերի նրանք համաձայնեցին մի շարք սկզբունքների հետ՝ Լիբանանում բոլոր կողմերի շահերը հաշվի առնող համաձայնագրի ստորագրման անհրաժեշտություն, Լիբանանի բաժանման անբույրատրելիություն, Լիբանանում նախագահական ընտրություններ անցկացնելու առաջնայնություն:

Հեղինակը սիրիա-ամերիկյան համագործակցությունը համարում է չափազանց կարևոր՝ Լիբանանում խաղաղության հաստման գործում: Այդ համագործակցության, ինչպես նաև ստալյան «օրհնության» շնորհիվ հնարավոր

նկատելի էր կրկնում հարաբերությունների զարգացմանը, ինչպես նաև տարածաշրջանային որոշ խնդիրների վերաբերյալ համաձայնության ձևաբերմանը, սակայն Հանրապետականների մեծամասնությունից կազմված ամերիկյան կոնգրեսի «կարծի» դիրքորոշումը Սիրիայի նկատմամբ շարունակ սահմանափակում է ամերիկյան քաղաքականությունը այդ երկրի հանդեպ:

Այսպիսով, չնայած երկկողմ հարաբերությունների համեմատաբար բարելավմանը 90-ական թվականների ընթացքում, այնուամենայնիվ սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները չկայողացան ձերբազատվել դեռևս սառը պատերազմից մնացած «մրցակից հովանավոր և մրցակից հովանավորյալ» մակարդակին բնորոշ հատկանիշներից: Վաշինգտոնն անկարող գտնվեց այնպիսի դիվանագիտություն որդեգրել, որը կնպաստեր Սիրիայի էլ ավելի ակտիվ ներգրավմանը տարածաշրջանային գործընթացների մեջ, ստրագեգիկորեն Սիրիայի հակակշռող դերը Իրաքի և Իրանի նկատմամբ ու աստճամաբար դուրս բերելով նրան տարածաշրջանային մեկուսացումից:

Միացյալ Նահանգները չկարողացան հստակ անվտանգության երաշխիքներ առաջարկել կողմերին, մասնավորապես խուսափելով Գոլաններում անմիջական ամերիկյան ներկայության հնարավորությունից:

Համաձայնագրի ստորագրումը արագացնելու նպատակով ԱՄՆ-ն անկարող գտնվեց օգտագործել նաև տնտեսական լծակները Սիրիայի հետ իր հարաբերություններում:

Ինչ վերաբերում է խաղաղության գործընթացում Սիրիայի ցուցաբերած «դանդաղ կոտորյանը», սպա հեղինակն այն բացատրում է նրանով, որ Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը յուրյ բարդություններ է պարունակում և չափազանց վստահավոր հետևանքներ կարող է ունենալ պաշտոնական Դամասկոսի համար: Առաջին հերթին, այն կարող է օտարել Բաաս կուսակցության մեծ թվով անդամներին և կառավարական ծառայողներին, որոնց հիմնական մասը, սխոնիզմի վտանգի պատճառաբանումով, ներգրավված է հսկա ռազմական և ներքին անվտանգության համակարգերում: Երկրորդ հերթին, սիրիացի գործարարներն ու փրեբրայները Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատումը դիտում են որպես Արևմուտքի նկատմամբ երկիրը բացելու սկիզբ: Այդ ճանապարհով նրանք հույսեր են տածում քոբափել ամբողջատիրական վարչակարգն իր սահմանափակումներով և գլոբալ մեկուսացմամբ: Աստղը հավանաբար չի կարող մտահոգված չլինել այն հանգամանքից, որ «պերեստրոյկան» կարող է փյուզել իր կառավարությունը, ինչպես դա կատարվեց Արևելյան Եվրոպայի երկրներում:

Վերջապահում շարադրված են սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների զարգացման հեռանկարները: Ներկայացնելով ԱՄՆ վարչակազմի և Կոնգրեսի մեջ Սիրիայի նկատմամբ ձևավորված երկու ծայրահեղ տեսակետները, հեղինակը եզրակացնում է, որ, ներկայումս դժվար է կանխագուշակել, քե որ տեսակետը մոտ սպագայում գերիշխող կդառնա Սիրիայի նկատմամբ ամերիկյան քաղաքականության մեջ: Սակայն հաշվի առնելով տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի համար ոչ բարենպաստ զարգացումները (Իրաքի դեմ անգլո-ամերիկյան վերջին ռազմական գործողությունների անարդյունավետություն ու Թեհերանի հետ հարաբերությունները կարգավորելու Վաշինգտոնի անհաջող փորձերը), ինչպես նաև վերջերս Ռուսաստանի ակտիվացումը տարածաշրջանում, կարելի է վստահաբար հաստատել, որ Դամասկոսում ներկայիս վարչակազմի պահպանման

պայմաններում մոտ ժամանակներս ԱՄՆ-ի ռազմավարության և հատկապես Սիրիայի նկատմամբ քաղաքականության յուրյ փոփոխությունն անխրական է: Մեր այս տեսակետի օգտին է խոսում նաև այն հանագամանքը, որ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը մշակող և ձևավորող հիմնական օղակները /Նախագահը, Կոնգրեսը, գործադիր իշխանությունները, ինչպես նաև տարբեր շահեր պաշտպանող խմբերն (interest groups) ու հասարակական կարծիքը/ գործնականում համոզված չեն Սիրիայի հետ հարաբերությունների սերտացման անհրաժեշտության մեջ, բացի պետքարտուղարության «արագեցնող» մի խմբից, քաղաքական և գիտական որոշ շրջանակներից:

Հեղինակի կարծիքով, դժվար է որևէ յուրյ առաջխաղացում ակնկալել նաև ԱՄՆ-ի նկատմամբ Դամասկոսի դիրքորոշման մեջ: Զանի դեռ ԱՄՆ-ն հանդիսանում է խաղաղության գործընթացի հովանավորողը և պահպանվում է վերջինիս հետ տնտեսական հարաբերությունների բարելավման հնարավորությունը, մեր կարծիքով, Դամասկոսը չի որդեգրի այնպիսի քաղաքականություն, որը կարող է վտանգել Վաշինգտոնի հետ իր ներկայիս հարաբերությունները: Անգամ սերտացնելով ռազմական համագործակցությունը Ռուսաստանի հետ, Դամասկոսը այնուամենայնիվ թույլ չի տա որպեսզի այն հարվածի տակ դնի ԱՄՆ-ի հետ իր ունեցած հարաբերությունները: Դամասկոսում քաջ գիտակցում են, որ մի շարք պատճառներով՝ տնտեսական ճգնաժամ և այլն, Մոսկվայի հետ հարաբերությունները չեն կարող վերականգնել համագործակցության այն ռազմավարական մակարդակը, որը գոյություն ուներ Խորհրդային Միության ժամանակ: Սակայն դա չի նշանակում, որ Սիրիան բացառում է Մոսկվայի օգտագործումը Միացյալ Նահանգների վրա ճշում գործադրելու ուղղությամբ: Դամասկոսի քաղաքականությունը ԱՄՆ-ի նկատմամբ կարող է փոխվել, եթե, ասենք, տապալի խաղաղության գործընթացը, կամ էլ այն դեպքում, երբ Սիրիան հասկանա, որ Վաշինգտոնը հրաժարվում է իր պարտավորություններից, կամ էլ որևէ պատճառով թշնամական կեցվածք ընդունի նրա նկատմամբ (օրինակ, ահաբեկչությանն աջակցելու պատճառաբանությամբ):

Հեղինակը նաև նշում է, որ գոյություն ունեցող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բոլոր պատճառների և քարդությունների հետ մեկտեղ, սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունների բարելավումն անմիջականորեն կախված է սիրիա-իսրայելյան հակամարտության կարգավորումից: Երկկողմ հարաբերությունների զարգացման համար գոյություն ունեցող հիմնական խոչընդոտները աստիճանաբար կհարթվեն Սիրիայի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատման դեպքում:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հետևյալ հրապարակումներում.

1.Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արաբական Արևելքում, Երևան, 1999.

2.Сирийско-американские отношения в свете ближневосточного урегулирования. Сборник статей. 1996, “Айастан”, Ереван, стр. 35-42.

3.No Peace Yet for Syria. Collection of Studies. “War”, Centre for Strategic Studies, Ministry of Defence of the Republic of Slovenia. Ljubljana, 1998, p.21-29.

КАРАПЕТЯН РУБЕН КАРЛЕНОВИЧ

СИРИЙСКО-АМЕРИКАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 1967-1996гг.

РЕЗЮМЕ

Одним из главных препятствий на пути установления мира на Ближнем и Среднем Востоке является арабо-израильский конфликт, корни которого уходят в глубь веков. После окончания Второй мировой войны и создания государства Израиль в 1948 году Ближний и Средний Восток стал одним из важных узлов международной политики, горячей точкой нашей планеты. Долгие годы Египет, в силу своего военного потенциала, территории, активного руководства и благоприятного географического положения, по праву считался самой важной из противоборствующих с Израилем арабских стран. Однако с подписанием Кэмп-Дэвидских соглашений, Египет потерял эту свою роль, а его место занял другой, не менее сильный сосед Израиля, Сирия, которая взяла на себя руководство арабским лагерем, тем самым получив единоличную возможность ведения войны и установления мира с Израилем. С военной точки зрения арабо-израильский конфликт превратился в сирийско-израильский конфликт.

В период холодной войны продолжающаяся опасность конфронтации супердержав и поляризация региона между США и Израилем с одной стороны, и СССР вместе с Сирией и другими леворежимными арабскими странами, с другой, делали возможность ближневосточного урегулирования маловероятной. В этом смысле, исследование отношений между одной из супердержав, США, и противостоящей Израилю передовой арабской страной, Сирией, приобретает особое значение.

Целью данного исследования является всестороннее освещение сирийско-американских отношений с 1967 по 1996 годы, а также выявление механизмов их формирования и перспектив развития. В работе дается тщательный анализ позиций США и Сирии по отношению к происходящим в регионе важным событиям и процессам. Отношения между двумя странами во многом зависят от арабо-израильского конфликта, освещению которого отведено значительное место в работе.

О политике США на Ближнем Востоке имеется целый ряд научных трудов и публикаций, однако тема сирийско-американских отношений до сих пор глубоко не изучена. Эта работа является первой попыткой исследования отношений между двумя государствами, выявления решающей роли Сирии в деле установления мира на Ближнем Востоке и в урегулировании арабо-израильского конфликта.

Тема актуальна с точки зрения формирования внешней политики Армении по отношению к арабским странам, и в частности, к Сирии.

Среди многочисленных источников, на основе которых написана работа, следует отметить труды арабских, европейских и американских авторов, в частности, произведения В.Квандта, П.Сила, А.Кордсмана, Ж.Кимше, В.Полка, В.Лакера, Р.Хиннебуша, Р.Фридмана, М.Маоза, Б.Кауфмана, М.Хадсона. В работе использованы также материалы из трудов и мемуаров многих видных

государственных деятелей США: Р.Никсона, С.Венса, Дж.Картера, Г.Киссенджера, Х.Декмеджана и др.

Чрезвычайно важным источником для анализа основной проблемы, затронутой в работе, явились труды советских востоковедов, в особенности, исследования Е.Пирлина, Л.Медведко, Е.Примакова, Н.Оганесяна, О.Фомина, В.Вавилова, Э.Пир-Будаговой, В.Бодянского.

Из арабских авторов следует особенно выделить М.Хейкала, Ф.Аджамы, Г.Саламе, Р.Авада, Ш. ал-Айсама, Г.Хана, М. ар-Разаза, Г.Адила, труды которых также стали ценными источниками для написания работы.

Необходимым источником послужили выступления и интервью сирийских руководителей, материалы политической партии Баас, и, в особенности, сборники выступлений Х.Асада.

В работе широко использованы материалы и сведения, почерпнутые из личных встреч и бесед автора с высокопоставленными политиками и дипломатами обеих стран.

Работа состоит из введения, трех глав, заключения и трех приложений. Приложение первое представлено в виде карты, на которой иллюстрируются еврейские поселения на Голанских высотах. Приложение второе дано в виде таблицы, на которой в цифрах выражена военная помощь США Израилю с 1987 по 1994гг. Приложение третье представляет собой сравнительную диаграмму сухопутных и воздушных сил Сирии и Израиля по состоянию на 1993-94гг.

В введении обосновываются выбор темы, ее актуальность и научная новизна. Здесь автор знакомит также с задачами и целями, которые поставлены в работе.

В первой главе автор дает характеристику сирийско-американских отношений с 1967 по 1974гг.

В ней описывается история формирования дипломатических отношений между США и Сирией (1944г.) и шестидневная арабо-израильская война, приведшая к их разрыву. Здесь же подробным образом освещаются позиции сторон в период Иорданского кризиса, а также те последствия, которые имели приход к власти в Сирии Х.Асада (1970г.) и арабо-израильская война (1973г.) для двусторонних отношений.

Во второй главе анализируется период восстановления и нормализации отношений между двумя странами после окончания войны (1973г.) до подписания кэмп-дэвидских соглашений (1978г.). Значительное место уделено освещению политики США и Сирии по отношению к вспыхнувшей в Ливане гражданской войне.

В третьей главе, которая посвящена исследованию сирийско-американских отношений с 1979-1996гг., говорится о ближневосточной доктрине Рейгана. Большое место в этой главе уделено описанию противостояния Вашингтона и Дамаска в Ливане и далее процессу мирного урегулирования на Ближнем Востоке.

В заключении автором дается анализ двух точек зрения, существующих на сегодняшний день в американской политике по отношению к Сирии. Сторонники так называемой "жесткой" позиции считают, что существует много непреодолимых преград для полной нормализации отношений между США и Сирией. По их мнению, Сирия продолжает представлять опасность для стабильности в регионе, и, предостерегая от сближения с Асадом, они

приводят в пример ошибку содействия администрации Саддама Хусейна в недавнем прошлом.

Сторонники же "мягкой" позиции выступают за конструктивный диалог с Сирией, отводя ей важную роль в регионе.

Из всего представленного, автор делает вывод, что при сохранении нынешнего режима в Дамаске, в ближайшее время серьезные изменения в политике США по отношению к Сирии представляются нереальными. Сирия же, учитывая тот факт, что США на сегодняшний день являются основным гарантом мира в регионе, постарается не поставить под удар свои отношения с Вашингтоном.

Наряду с наличием объективных и субъективных причин, улучшение сирийско-американских отношений будет во многом зависеть от урегулирования сирийско-израильского конфликта. Большинство из существующих преград для развития двусторонних отношений будут преодолены в случае установления мира между Сирией и Израилем.

ДИССЕРТАЦИЯ НА СОИСКАНИЕ
УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ КАНДИДАТА
ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК

ROUBEN KARLEN KARAPETIAN

"SYRIAN-AMERICAN RELATIONS IN 1967-1996"

Տպագրված է ՀՀ ԲՈՎ-ի պատվերով

Հանձնված է տպագրության 11.08.99 թ: Պատվեր 137: Տպարանակ 60:

Տպագրված է «Դավիթ» կոոպերատիվի տպարանում:
Երևան, Տեքյան 72: